



Dilqəm ƏHMƏD

Türkiyədə minlərlə insanın ölümünə səbəb olan zəlzələ dünyanı sarsıtdı. Azərbaycan dövləti və cəmiyyəti ilk gündən qardaş ölkənin yanında oldu, yardım səfərbərliyi başladı. Eləcə də dünyanın bir çox ölkəsi zəlzələzədələrə kömək etmək üçün mümkün hər şeyi etdi.

Azərbaycanla Türkiyənin ötən əsrin əvvəllərindən başlayan orta qədərli var. Türkiyənin varlığı Azərbaycan üçün bənzərsiz bir nemət, gələcəyə doğru mayakdır. Buna görədir ki, sevincli və kədərli günlərdə iki ölkənin ictimaiyyəti "daha ne edə bilərik?" deyə düşündür. Bu gün sosial mediada yayılan fotoşəkillər də buna bariz nümunədir.

Amma biz bir qədər keçmişə gedəcəyik. I Dünya müharibəsində Rusiyaya əsir düşən Osmanlı əsgərlərinə Azərbaycan əhalisinin köməyindən bəhs edəcəyik. Möhtaclara kömək-dən.

26 noyabr 1917-ci ildə azərbaycanlıların əsas mətbu orqanı olan "Açıq söz" qəzeti "Narginde əsirlərin halı" adlı xəbər dərc edir. Xəbərdə adada təhqiqat aparən komissiyanın raportu barədə bilgi verilib: "Əmələ və soldat vəkilləri şurasının xüsusi komissiyası hərbi əsirlər ilə məskun Nargin cəziresi əhvalını təhqiq və təftiş etmişdir. Komissiyanın təhqiqinə görə gündə hərbi əsirlərdən 30 nəfəri ölür. Bunların çoxu qızdırmadan və ishaldan tələf olur. Odun olmadığına görə əsirlər soyuqda yaşayırlar. Yorğan-döşək olmadığına görə naxoşlar döşək üstə yatırlar. Cəzirədə 1200 azarlı vardır. **Narginde olan xəstəxanaya 400 adamlıq olduğuna görə azarlıların qalanları barakalarda yatırlar. Azarlılar tuman-köynəksiz qalmışlar. Paltar yumaq üçün su olmadığına görə tuman-köynəyi olanların paltarları yuyulmamış qalır. Əsirlərə həttə kifayət qədər içmək üçün su, çay, dərman və qeyri verilməyir. Komissiya bundan belə cəzirəyə əsir göndərilməməsinə və barakalarda yatan xəstələri Bakı xəstəxanalarına köçürməyi qərara almışdır. Bundan əlavə əsirlər üçün odun, mazot, su və qeyri-şeylər göndərilməsi qəti edilməmişdir. Komissiyaya məlum olmuşdur ki, cəzirədə olan əsirləri cəzirə müdiriyəti döyüb incidir".**

Qəzetin 30 noyabr sayında "Möhtaclara müavinət cəmiyyəti"nin sədr müavini Oruc Orucovun "Narginde türk əsirlərinin halı" adlı detallı məqaləsi dərc edilir. Yazıda xarici ölkə konsullarının da adadakı vəziyyəti öyrənmək üçün Narginə səfər etdikləri qeyd olunur: "... Cəzirədə yaşayan insanların ciyər-suz əhvali-dəhşət-əngizlərini gören məzkur komissiya əzaları hönkür-hönkür ağlamaqdan özlərini saxlaya bilməmişlərdir. 400 nəfər yerləşdiriləcək xəstəxanada 1200 nəfər xəstə əsir balıq kimi biri-birinin üstünə tökülmiş, ki-

mişi can verir, kimisi "əfəndim su, əfəndim yemək" deyər zarıyır. Bir tərəfdə isə o gün ölmüş 40 nəfərin meyiti yekdığərinin üzünə yığılıb düşmüşdür. Gündə 40 nəfərə qədər əsir acından, susuzluqdan, soyuqdan ölüb tələf olurlar. Əyinlərində libasları, yatmağa yatacaqları yox. Bir çoxları başları altına kərpic qoymuşlar. Quru taxta üstündə yatmaqdan bir çoxlarının yanlarında böyük yarılar əmələ gəlmiş, neçə aylardır ki, dillərinə ot dəyməmişdir. Bu halları gören komissiya bütün əhvalı lazım olan yerlərə te-

gin cəzirəsində neçə min əsir var ki, bunlardan 3900-dən ziyadəsi türkdür. Əsirlər məzkur cəzirədə nəhayət dərəcə fəna bir hal keçirirlər. İçməyə su, yeməyə azuqə, geyməyə libas və yatmağa yorğan-döşək tapmayırlar və hər gün aclıqdan, soyuqdan 20-30 adam ölür. Axır zamanlar fəlakət içində qalmış bu biçərə adəm övladına yardım qəsdilə Bakıda bir cəmiyyət təşkil edilmişdir. **Məzkur cəmiyyət müsəlmanlardan yığaraq əsirlərə (bilafərqi dini-millət) pul, məkūlat və s. verir. Fəqət yalnız məkūlat verməklə onları amansız əcalin əlindən qurtarmaq olmaz. Bunları soyuqdan**

camaatı qardaşlıq hissini göstərməli və əlindən gələn qədər onlara kömək etməlidir".

Bu müraciətlər qısa zamanda əhali arasında canlanmaya səbəb olur. Xeyriyyə cəmiyyətləri, məscid icmaları, imkanlı şəxslər ianələr göndərirlər. Məsələn, "Açıq söz"ün 25 dekabr tarixli sayındakı xəbərdə oxuyuruq: "Əsirlərə yardım edən Möhtaclara Kömək Cəmiyyəti nəfiinə olaraq şirvanlı Mustafa Abdullayev cənabları 16 top bumazı, 12 şalvarlıq, 300 çift corab və 400 manat nəğd pul ki, cümlətani 8000 manatlıq şey oluyor ianə etmişdir". Qəzetdə müxtəlif şəxslərin adları və etdikləri ia-

nat, 98 qəpik; Yorğan 38 dənə, ədyal bir dənə, balıq 7 dənə, döşək 3 dənə, tuman 5 dənə, köynək 11 dənə, don 6 dənə, pençək 2 dənə, jilet 1 dənə, şalvar 4 dənə, palto 1 dənə, şal 1 dənə, fəs 1 dənə, kürk 1 dənə, əncir qurusu bir balaca kisə.

O illərdə Bakıda olan türk siyasətçi Fəxrəddin Ərdoğan xatirələrində yazırdı: "Ərzurumun işğalından sonra rus cəbhəsi Ərzincana qədər irəliləmiş, burada əsir düşən zabit və əsgərləri Sibirde deyil, Bakının qarşısında, Xəzər dənizinin ortasındakı Nargin adasında əsir düşərgəsində saxlayırdılar. Hər bazar bu düşərgədə olan əsir

Yüz il öncəki qardaşlıq:

"Bir döşək, bir paltar bir adamı ölümdən xilas edir"



leqrafla bildirmişdir. İndi bu halda xəstə əsirlərdən 150 nəfəri şəhərə gətirilmiş və qalanları da yer olduqca gətiriləcəkdir. Əsirlər arasında 700 nəfər şikəst əsir vardır ki, bunlar da vətənlərinə göndəriləcəkdir. Yerdə qalan əsirlərin isə məişət və güzəranları yüngülləşdiriləcəkdir. İş-tə bu kimi fəlakətzedələrə yardım etmək məqsədilə bu günlərdə şəhərimizdə İsmailiyyə binasında "Möhtaclara Kömək" adında bir cəmiyyət işə başlamışdır. Hər kəsdən ianə cəm etməkdir. Həmin cəmiyyət keçən gün ot, noxud, soğan, lobyə, makaron və ilaxır cümlətani 2195 manatlıq azuqə alıb cəzirəyə göndərmiş və bundan sonra geniş surətdə yardım etməyə çalışacaqdır. Möhtərəm camaatımıza müraciətən rica edərək ki, əlindən gəldiyi müavinəti müzayiqə etməsin. Cəzirədə 5 mindən ziyadə dindaş və millətdeşlərimiz biələc bir halda yaşamaqdadır. Onların bu qürbət və əsarətdə yeganə ümidləri ancaq bizlərdir. Ehtiyac böyük olduğu üçün böyük müavinətə də ehtiyac vardır... Hər cür libas, gömlək, tuman, yorğan, döşək, başaltı və s. ianələrdə bulununuz. İanədə bulunmaq istəyənlər zəvət hər gün səhər saat 10-dan saat 2-yə qədər Cəmiyyəti-xeyriyyə binasının həyatında Nicat idarəsinin cərgəsində təzə açılmış Möhtaclara Kömək Cəmiyyətinə müraciət buyursunlar".

"Açıq söz" qəzeti 24 dekabr 1917-ci il tarixli sayında da həm vəziyyətlə bağlı məlumat verib, həm də əhaliyə müraciət ünvanlayıb: "Məlum olduğu üzrə Nar-

O illərdə Bakıda olan türk siyasətçi Fəxrəddin Ərdoğan xatirələrində yazırdı: "Ərzurumun işğalından sonra rus cəbhəsi Ərzincana qədər irəliləmiş, burada əsir düşən zabit və əsgərləri Sibirde deyil, Bakının qarşısında, Xəzər dənizinin ortasındakı Nargin adasında əsir düşərgəsində saxlayırdılar. Hər bazar bu düşərgədə olan əsir zabitlər izin alaraq mühafizlərlə birlikdə şəhərə gələrdilər. Biz də onları görmək üçün iskaləyə getdik. Xalq yığılmış, avtomobillər sıralanmış, içində gənc qızlar yolçuların gəlməyini gözləyirdilər..."

da hifz etmək lazım gəlir. Lakin indiki zamanda 10 min əsirə libas və yorğan-döşək hazırlamaq üçün milyonlar lazımdır. Həm də pul olsa da, vaxt yoxdur. Ona görədir ki, **Möhtaclara Kömək Cəmiyyəti bu gün dekabrın 24-də evləri gəzərək əsirlər üçün əşya yığmağı təxtiqərara almışdır.** Üzümüzü həmişə hümmət və həmiyyəti göstərmiş olan camaatımıza tutaraq yüzlərcə insan balası, vətən müdafi, namus və heysiyyət xadimi olan bu əsirləri ucuz baha ilə ölüm çəngəlindən qurtarmağa dəvət edirik. Qoy camaat bu gün həmiyyət addımlarını hüsnü-qəbul və əllərindən gələni ianə etsin. Qoy camaat bilsin ki, bu gün ianə edilən hər bir yorğan, bir döşək, bir paltar bir adamı ölümdən xilas edəcək. Camaat bilsin ki, Nargin cəzirəsindəki üsəra cümləsində 4000-ə qədər din və qan qardaşımız bizdən türklük, islamlıq və insanlıq naminə həmiyyət və hümmət gözləyir. Bugün Bakı

nələrin miqdarı göstərilir, təşviq edilir. 1918-ci ilin yanvar ayında da müraciətlərə davam etdirilir. "Açıq söz"ün 19 yanvar tarixli sayında yazılır: "Heç kəs ianəsinin azlığına, çoxluğuna baxmasın. Hər kəs bir sap versə, yetimə bir köynək çıxar. Bilməlidir ki, ehsan nə qədər az olsa da, yenə bu adamları ölümdən xilas edəcəkdir. Uzaq yerlərdən fəna şərait altında bizə minlərlə qardaşımız qonaq gəlmişdir. Məhəmmədşahlaq ilə məşhur olan qafqazlılar ehsanları ilə tanınmış olan Bakı camaatı bu vaxtdək həmişə və hər dəfə böylə ianələr toplandıqda həmiyyətini göstərmiş olan qardaşlarımız bugün mənəvi borclarını əlbəttə əda etməlidirlər və edəcəklər".

"Möhtaclara kömək" cəmiyyəti yanvar ayında "Əsirlər günü" də elan edir. Qəzetlərdə məscidlər vasitəsilə göndərilən yardımın miqdarı detallı açıqlanır. Məsələn, Hacı Hacıbaba təkyəsindən və Hacı Hüseyin məscidindən gələnələr: 269 ma-

zabitlər izin alaraq mühafizlərlə birlikdə şəhərə gələrdilər. Biz də onları görmək üçün iskaləyə getdik. Xalq yığılmış, avtomobillər sıralanmış, içində gənc qızlar yolçuların gəlməyini gözləyirdilər. Bu avtomobildəkilərin kimlər olduqlarını soruşdum. Bakı milyonçularının qızları olduqlarını öyrəndim. Məsələn, Əlimərdan bəy Topçubaşının, Nağıyev, Tağıyev və Quliyevlərin qızları ən başda dayanırdılar. Motorlar yanaşdı, əsir türk zabitləri sahile çıxdılar. Taksidən enən qızlar bir-bir, iki-iki zabitlərin qolundan tutub avtomobillərinə əyləşdirir, şəhərin hər tərəfini gəzdirir, zabitlərin və düşərgədəki dostlarının ehtiyaclarını mağazadan qarşılayır, pullar isə cəmiyyət tərəfindən

ödənilirdi. Əsirləri evlərinə apararaq günorta yeməklərini ailələri ilə birlikdə yedikdən sonra təkrar taksilərlə aldılar yere apararaq təslim edirdilər. Türk ordusu Bakıya girincəyə qədər bu adət hər bazar davam etdi".

Nargin adasındakı əsirlərin ehtiyaclarının qarşılınması, bəzi əsirlərin qaçırılması ilə bağlı dövrün şahidlərinin xatirələrində də maraqlı məqamlar var. Bütün bu mənbələrin ortaq bir xüsusiyyəti var: Qardaş köməyi.

Bu kömək Bakını işğaldan azad etdi.

Bu kömək Qurtuluş savaşına qatılmağımıza səbəb oldu.

Bu kömək Qarabağın işğaldan azad olunmasına səbəb oldu.

Bu köməyə bu gün də ehtiyac var, sabah da ola bilər.

Əbədiyyət gününə qədər ortaq qədrimizə birgə sahib çıxmalıyıq!

P.S. "Açıq söz" qəzetindəki yazıları türkoloq Mehdi Gəncəli transliterasiya edib.